

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Науковий вісник
Ізмаїльського державного
гуманітарного університету**

Збірник наукових праць

Випуск

43

СЕРІЯ «ІСТОРИЧНІ НАУКИ»

Заснований у 1997 році

Ізмаїл – 2019

ЗМІСТ

Акчешаш А. Переслідування віруючих п'ятидесятників у Ізмаїлі (40-50-і рр. ХХ ст.)...	7
Гавришук В. Репресивна діяльність виїзних продовольчих сесій Подільського губернського революційного трибуналу.....	16
Гончарова Н. Місце інтерв'ю як чинник пам'яті.....	24
Гребцова І. Костянтин Петрович Зеленецький: педагог, учений, публіцист.....	31
Дізанова А. Розвиток краєзнавства в 20-30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами Півдня України).....	41
Єрич Т. Економічне становище болгарських сел Ізмаїльщини під румунською владою (на матеріалах Ізмаїльського повіту 1918-1940 рр.).....	50
Ільїн О. Трансформація міського публічного простору Ізмаїльської області УРСР у повоєнний період (1944-1954 рр.).....	58
Істоміна А. Історіографічні студії з фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у 1861-1917 рр.....	69
Козубенко Ю. Розвиток лікувальної фізичної культури та спортивної медицини Західної України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.....	83
Кравчук Б. Євангельські християни та баптисти Київської губернії: особливості віровчень.....	90
Михайлов О. Діяльність кредитних товариств та земських кас у Бессарабській губернії	97
Морошан Н. Благодійна діяльність дворянок Бессарабії під час військового конфлікту 1877-1878 рр.....	104
Москалюк М., Старка В. Сільська школа Східної Галичини в умовах нацистської окупації 1941-1944 рр.....	111
Орлик С. Фінансова політика російського та нацистського урядів на окупованій території Східної Галичини в роки Першої та Другої світових воєн: порівняльний аспект.....	119
Пушков І. Православні парафії «Болгарського водворення» в складі Молдавського князівства і Румунії в 1856-1878 рр.....	132
Сустретов А. Монети в грошовому обігу на українських землях у дореформенний період (кінець ХVІІІ – середина ХІХ ст.) : історіографія.....	142
Татаринів І. Бессарабська губернія у військово-стратегічному плануванні Росії напередодні Першої світової війни.....	154
Хавлін Т. Гендерні погляди в повсякденному житті Німеччини: традиції та сучасність (нім.).....	160
Церковна В. Біографічні матеріали на шпальтах «Кишиневских епархиальных ведомостей».....	180
Чорна Л. Соціокультурні процеси в українській діаспорі Румунії (20-80-ті роки ХХ ст.)	191
Шпортун О. Казенні палати у Наддніпрянській Україні (сучасна українська історіографія).....	198

РЕЦЕНЗІЇ

Качараба С. Рецензія на монографію «Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах суспільних трансформацій 1939-1953 рр.»: Старка В. В. Монографія. Тернопіль: «Вектор», 2019. 650 с.....	207
--	-----

CONTENT

Akchebash A. Persecution of believers-activists of the Pentecostals in the city of Izmayil (40-50-es 50-s of XX century).....	7
Havryshchuk V. The repressive activity of the visiting food sessions of the Podilsky provincial revolutionary tribunal.....	16
Goncharova N. Interview place as a memory factor.....	24
Grebtsova I. Kostiantyn Petrovych Zelenensky: teacher, scientist, publicist.....	31
Dizanova A. The Development of the Region Investigation in the 20-30's of XX Century (at the Materials of the Southern Ukraine).....	41
Yerich T. Economic Situation of Bulgarian Salt of Ismamiles Under the Authority of the Romanian State (on Materials of Izmail County 1918-1940).....	50
Ilin O. Transformation of Urban Public Space of Izmail Region of Ukrainian Soviet Socialist Republic during the postwar period (1944-1954).....	58
Istomina A. Historiography studios on the financial policy of the government of the Russian Empire in Ukraine in 1861-1917.....	69
Kozubenko Yu. Development of treatment physical culture and sports medicine of western ukraine in the second half of XX – at the beginning of the XXI century.....	83
Kravchuk B. Gospel christianes and baptist of the Kyiv province: peculiarities of the doctrine.....	90
Mihailov A. The Activity of Credit Societies and District Offices in the Bessarabia.....	97
Moroshan N. Charity the Bessarabian noblewomen of during the military conflicts of 1877-1878.....	104
Moskaluk M., Starka V. A rural school in eastern galicia in the face of the nazi occupation of 1941-1944.....	111
Orlyk S. The financial policy of russian and nazi governments in the occupied territory of east galicia during the first and second world wars: a comparative aspect.....	119
Pushkov I. Orthodox parishes of the «Bulgarian Establishment» in the Moldavian Principality and Romania in the period 1856-1878.....	132
Sustretov A. Coins in money circulation on Ukrainian lands in pre-reform period (end of 18 th – mid 19 th centuries): historiography.....	142
Tatarinov I. Bessarabian province in the military-strategic planning of Russia on the eve of the First World War.....	154
Havlin T. Gender Representations in Germany's Everyday Culture: Between Tradition and Presentation (<i>нім.</i>).....	160
Tserkovna V. Biographical materials in «Kishinev diocesan registries».....	180
Chorna L. Socio-cultural processes in the Ukrainian diaspora of Romania (20-80 years of the 20th century).....	191
Shportun O. Public chambers are in Ukraine of Naddniprianschyna (modern ukrainian historiography).....	198

REVIEW

Kacharaba S. Review of the monograph «The Daily Life of Western Ukrainian Village in the Conditions of Social Transformations of 1939-1953»: Stark VV Monograph. Ternopil: «Vector», 2019. 650 p	207
---	-----

DOI 10.31909/26168774.2019-(43)-12
УДК 94(477. 83/. 86)+26(477) «1941–1944»

Микола МОСКАЛЮК*
Володимир СТАРКА

СІЛЬСЬКА ШКОЛА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР.

Трансформація системи освіти у сучасній Україні зумовлює потребу вивчення попереднього історичного досвіду. Реформування освітньої сфери Східної Галичини наприкінці 1930-х – середині 1940-х є унікальною практикою, оскільки за короткий період часу учні та вчителі адаптувалися до трьох відмінних навчально-виховних систем.

Попри значну кількість наукових публікацій з історії Східної Галичини періоду Другої світової війни, питання сільської освіти залишалося поза увагою дослідників. Залучення нових архівних документів, аналіз публікацій тогочасної періодичної преси, спогадів очевидців та напрацювань сучасних дослідників, дозволило викласти авторське бачення означеної проблеми.

В процесі наукового пошуку з'ясовано, що нацистська освітня політика «освіченого колоніалізму» мала за мету надати місцевим мешканцям елементарні знання, щоб ті могли виконувати некваліфіковану роботу в сільському господарстві та промисловості. Натомість, галицькі селяни, за будь-яку ціну дали своїм дітям освіту, вбачаючи у цьому єдиний спосіб полегшити їм життя. Українські аграрії у різний спосіб долучалися до ремонту та утримання шкіл, матеріально підтримували учнів та вчителів. Координатором відродження української національної освіти виступали національні товариства «Просвіта», Українське учительське об'єднання праці та Український Центральний комітет. Загалом, не зважаючи на лихоліття воєнного часу, сільські діти у Східній Галичині мали змогу отримувати належну освіту.

Ключові слова: Східна Галичина, нацистська окупація, суспільно-політичні трансформації, селянство, школа, вчителі.

Постановка проблеми. Навчання та виховання підростаючого покоління – фундамент будь-якої держави. На сучасному етапі українського державотворення відбувається пошук оптимальної моделі навчально-виховного процесу. Політики, науковці, громадськість ламають списи довкола питання, що краще, залишити модернізований варіант радянської освітньої моделі, повністю запозичити західноєвропейський варіант, чи творити власну освітню практику. У цьому сенсі, цінним є вивчення та врахування досвіду реформ освітньої мережі у Східній Галичині першої половини ХХ ст. Саме тут, одне покоління учнів, народжених у 1920-х–1930-х роках, в силу суспільно-політичних трансформацій, навчалося у трьох навчально-виховних системах. Розпочавши навчання у польській початковій школі, у вересні 1939 р. українська учнівська молодь продовжила навчання у радянській, а з червня 1941 року – німецькій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурно-освітні процеси на території Східної Галичини періоду Другої світової війни неодноразово ставали предметом наукових інтересів істориків. Водночас, поза межами їх уваги залишалося повсякденне життя сільської школи. Праці радянських істориків, зазвичай, відображали плани нацистських окупантів в соціально-гуманітарній сфері та їх негативний вплив на рівень

* Москалюк М. – доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна; e-mail: moskalyuk.mykola@gmail.com; Старка В. – кандидат історичних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна; e-mail: starka1980@ukr.net

освіти місцевого населення¹. Із проголошенням незалежності України, дослідники отримали доступ до раніше малодоступних архівних документів та періодичної преси того періоду, що дозволило по-новому підійти до висвітлення досліджуваної проблематики. Окупаційна політика нацистів за матеріалами тогочасної преси проаналізована у працях В. Офіцинського та К. Курилишина². Культурно-освітнє життя регіону досліджуваного періоду висвітлено у працях Н. Антонюк та М. Галіва³.

Виклад основного матеріалу. Швидкий відступ Червоної армії з території Східної Галичини викликав відчуття радості у більшості місцевих мешканців. Водночас, люди були стурбовані подальшим перебігом подій і здебільшого зайняли вичікувальну позицію.

Як зазначає Б. Кравченко: «часовий розрив між евакуацією органів радянської влади та встановленням німецької адміністрації в більшості регіонів тривав десь місяців зо два. За цей відтинок часу з'явилися численні спроби самоорганізації українського суспільства (у місцевій адміністрації, школах, газетах тощо)⁴. На початку липня 1941 р. в україномовній пресі з'явилися статті, у яких автори закликали місцеві громади готуватися до нового навчального року, ремонтувати шкільні приміщення тощо.

Із приєднанням території Східної Галичини до складу Генеральної Губернії 1 серпня 1941 р. суспільно-політична ситуація зазнала значних трансформацій. Одночасно із утвердженням окупаційної адміністрації, нацисти розпочали втілення у життя власних політичних планів. Ще до початку війни, розробляючи плани завоювання «життєвого простору», вище керівництво Третього райху на завойованих східноєвропейських територіях прагнуло встановити режим максимально ефективно їх експлуатації в інтересах Німеччини. Позбавлені основних прав та свобод, мешканці захоплених вермахтом територій могли розраховувати тільки на право праці, що стало головною запорукою їхнього життя⁵.

Як зазначав очевидець тих подій К. Паньківський: «безоглядність і брутальність, з якою німці трактували населення Галичини, не мала ніяких обмежень ані границь⁶.

У сфері освіти політика окупантів визначалася тезою А. Гітлера про те, що населенню Галичини: «буде надано найпримітивніший вид освіти, потрібний лише для спілкування між ними та їхніми німецькими панами⁷. У таємному звіті помічника М. Бормана про ситуацію в Україні зазначалося: «масова освіта це ризик для тоталітарних систем, бо в загальному вона підготує людину до критичного думання, до реальної оцінки власного становища і характеристики влади. Тому ми не будемо під нашим доглядом сприяти шкільному вихованню. Ми мусимо місцеве населення держати в темноті, як це було за царських часів⁸.

Німецька окупаційна адміністрація намагалася підпорядкувати систему освіти Східної Галичини виключно потребам підготовки кваліфікованої робочої сили для Німеччини. Губернатор Г. Франк зазначав, що на підконтрольній йому території не можна допускати розвитку освітньої сфери навіть схожої на ту, що існувала у Німеччині, разом з тим, наголошував, що рівень освіти місцевого населення не можна опускати до такого

¹ Боднар А.Д. (1968). *Народна освіта на Україні в період Великої вітчизняної війни*. Педагогіка. 7. С. 44–51; Гриценко М.С. (1966). *Нариси з історії школи в українській РСР (1917–1965)*. Київ: Радянська школа. 260 с.; Ленська В.В. (1990). *Фашистська шкільна політика на окупованій території України*. Український історичний журнал. 3. С. 82–87.

² Курилишин К. (2010). *Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси*. Львів: ЛННБ ім. В. Стефаника. 328 с; Офіцинський В. (2001) *Дистрикт Галичина (1941–1944). Історико-політичний нарис*. Ужгород: Гражда. 142 с.

³ Антонюк Н.В. (1997). *Українське культурне життя в Генеральній губернії (1939–1944 роки)*. Львів. 232 с; Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою: освіта Дрогобиччини у 1939–1944 рр.* Дрогобич. 337 с.

⁴ Кравченко Б. (1997). *Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.* Київ: Основи. 423 с. С. 201.

⁵ Боляновський А. (1998). *Соціальний аспект гітлерівського «нового порядку» в Галичині у 1941–1944 роках*. Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 33. С. 187.

⁶ Паньківський К. (1965). *Роки німецької окупації*. Торонто. 480 с. С. 12.

⁷ Кравченко Б. (1997). *Соціальні зміни і національна свідомість...* С. 215.

⁸ Каменецький І. (1972). *Україна в тоталітарних схемах нацизму*. Український історик. Ч. 3-4. С. 117.

рівня, коли це буде загрожувати інтересам воєнної економіки країни. Саме тому, у дистрикті Галичина обов'язковою оголошувалася лише початкова освіта. Німецька окупаційна адміністрація дозволила відкрити чотирирічні початкові школи, дворічні фахові школи, 10 гімназій та дворічні вищі фахові курси⁹.

Адміністративними питаннями розвитку освіти у Східній Галичині опікувався відділ науки і навчання уряду дистрикту, який підпорядковувався головному відділу науки і навчання уряду генерал-губернаторства в Кракові. Відділ у Львові поділявся на підвідділи для народних, вищих і середніх загальноосвітніх професійних шкіл. Підвідділами керували референти німці, котрим виділено як співробітників українських та польських інспекторів. Відділ науки та навчання дистрикту Галичина затверджував навчальні програми, визначав завдання та персональний склад шкільних інспекторів, розподіляв виділені урядом Генеральної губернії кошти на освіту. На рівні округи управління освітою здійснював шкільний інспекторат на чолі з краєвим шкільним радником, що виконував свої функції від імені старости¹⁰.

У серпні 1941 р. німецька окупаційна влада перебрала під свій контроль управління всіма освітніми закладами Галичини. Як пригадував К. Паньківський: «німецька машина схопила життя в свої кліщі». Водночас, свідок тих подій зазначав, що дещо кращою була ситуація в селах. Там німці не особливо вникали у освітні справи і при керівництві освітньою сферою залишалися люди «яких громада покликана до культурно-освітньої праці»¹¹.

Усі школи в дистрикті Галичина, згідно з наказом відділу науки і навчання, отримали статус державних навчальних закладів. Розпорядженням шкільної влади із вжитку вилучались польські та радянські підручники українською мовою. На їх місце запроваджувались підручники, видані Українським Центральним Комітетом, який крім того, що мав великий вплив на навчання та виховання дошкільнят і позашкільної молоді, опікувався організацією навчального процесу у школах, не дивлячись на їхній статус державних навчальних закладів¹². Як зазначав часопис *Останні вісті*: «в новому шкільному році в народних школах будуть допущені підручники, видані в Кракові. Крім того, для помочі в науці будуть виходити окремі журнали для молоді»¹³.

Початок навчального року в українських школах розпочався 1 жовтня 1941 р., хоч в окремих місцевостях мали місце триваліші затримки. Для кожної державної школи окупаційна адміністрація визначила ступені. Так, I ступінь початкової школи (1-4 класи) надавався навчальним закладам, за наявності не менше 120 дітей, II ступінь (1-6 класи) 120-220 учнів, школа III ступеню (1-7 класи) отримувала школа, яку відвідувало більше 220 дітей шкільного віку¹⁴.

Визначаючи зміст освіти, у одній із публікацій, автори газети *Краківські вісті* зазначали: «вся праця в школі відбувається у світлі зобов'язуючого державного світогляду. Як ціль праці має ставити собі школа: державницьку збройну спільноту з готовністю жертвувати себе, для вождя і батьківщини. Виховання має бути продержавне, воно має зміцнювати фізичну тугість громадян, має їх об'єднувати, вирощувати дисципліну, піддержувати і поглиблювати вірність та вказувати на вимоги життя: потребу посвятити жертви для спільного добра»¹⁵.

⁹ Стефанюк Г. (2006). *Соціальна парадигма українського шкільництва в Галичині у роки німецької окупації*. Архіви окупації. 1941-1944. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». С. 812.

¹⁰ Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939–1944 рр.* Дрогобич. С. 101-102.

¹¹ Паньківський К. (1965). *Роки німецької окупації...* С. 82, 94.

¹² Офіцинський В. (2001). *Дистрикт Галичина. Історико-політичний нарис*. Ужгород: Гражда. С. 81.

¹³ *Оголошення*. *Останні вісті*. 1941. Ч. 2. 19 вересня. С. 2.

¹⁴ *Напередодні навчального року*. *Самбірські вісті*. 1941. Ч. 4. 21 вересня. С. 1.

¹⁵ *Реформа німецького вселюдного шкільництва*. *Краківські вісті*. 1943. Ч. 8 (746). 16 січня. С. 4.

У розпорядженні губернатора О. Вехтера 1 жовтня 1942 р. йшлося про те, що: «сільська школа має справу виключно з селянськими дітьми, які бажають і повинні бути селянами і селянками»¹⁶.

Розпорядженням відділу науки та навчання дистрикту заборонено приймати у 1942/1943 шкільному році до народних шкіл тих дітей, старших 14-ти років. Як наслідок, 90% учнів 5-х і 6-х класів змушені покинути науку не закінчивши школи¹⁷.

Крім німецької окупаційної адміністрації, розвитком шкільництва та дошкільним вихованням молоді на території Східної Галичини опікувалися українські громадські організації, зокрема, Українське Освітнє товариство та відроджені філії «Просвіти». Після заборони діяльності цих організацій на початку 1942 р., українське національне шкільництво перебувало під опікою Українського Центрального комітету. Зазначимо, що Німецька влада дозволяла відкривати державну україномовну школу за наявності 40-ка учнів. Якщо число учнів було меншим, дозволялося відкривати приватні школи, які утримувались за кошти української громади. В окупованих районах німецька влада дозволяла відкривати лише народні і професійні школи¹⁸.

За повідомленням преси, в Галичині наприкінці 1941–1942 навчального року діяло 3105 українських народних шкіл, в яких було 13000 класів, навчалось 495000 учнів, працювало 7700 вчителів. Правда, зазначалось у часописі «Станіславівське слово», для забезпечення повноцінного навчання бракувало 2000 вчителів. У 1942–1943 навчальному році кількість українських шкіл дещо зменшилася. У краї функціонувало 3032 українські школи з 7098 вчителями, які навчали 484730 учнів¹⁹.

Стимував розвиток українського шкільництва на території Східної Галичини брак кваліфікованих освітянських кадрів. Кожен з учителів, що хотів залишитися працювати у школі, мав скласти присягу на вірність німецькому уряду: «Я клянуся фюреру німецького рейху і народу Адольфу Гітлеру бути вірним і слухняним, дотримуватися законів і сумлінно виконувати мій службовий обов'язок, хай допоможе мені Бог»²⁰.

Як зазначає дослідник В. Сворака: «в Станіславській окрузі на початку 1942 р. діяло 379 шкіл, в яких працювало 970 вчителів»²¹. Особливо гостро брак кваліфікованих вчителів відчувався у сільській місцевості. В україномовній пресі того часу появилися оголошення наступного змісту: «органи народної освіти, а за ними і все громадянство, повинні докласти всіх зусиль, щоб здобути кадри, потрібні для сільських шкіл»²².

Як зазначалося в одній із публікацій часопису українська школа: «вчитель на селі має бути всім! До нього прийде село з усіма своїми справами і він повинен шукати можливостей, щоб обслужити село в тому всьому, чим воно живе. Життя та побут скерувати на властивий шлях»²³.

На складні умови роботи сільських вчителів вказував В. Полянський. Зокрема, автор публікації наголошував: «в сільських школах один учитель вчить дві, три або й більше клас (відділів) разом одночасно, хоч має надати матеріал, як і в 7-класній школі. Це вимагає великого досвіду. Нажаль, багато досвідчених вчителів їдуть до міста, а на села висилають некваліфікованих допоміжних вчителів, що не мають будь-якої підготовки. Середовище праці має великий вплив на працю вчителя, діти – відбиття середовища, серед якого живуть»²⁴.

¹⁶ Стефанюк Г. (2006). *Соціальна парадигма українського шкільництва...* С. 813.

¹⁷ Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою...* С. 103.

¹⁸ Там само. С. 104.

¹⁹ Офіцинський В. (2001). *Дистрикт Галичина...* С. 82.

²⁰ Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою...* С. 133.

²¹ Сворака С. (1997). *Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період*. Український історичний журнал. № 3. С. 31.

²² Стефанюк Г. (2006). *Соціальна парадигма українського шкільництва...* С. 813.

²³ *Школа-Село-Учитель*. Українська школа. 1942. Ч. 1-2. Червень-липень. С. 7-12.

²⁴ Полянський В. *Праця в лучених класах народної школи*. 1942. Ч. 1-2. Червень-липень. С. 17-23.

Крім роботи з учнями, сільських вчителів окупаційна влада залучала до виконання іншої роботи. Наприклад, під час літніх канікул вчителів, спільно із учнями, зобов'язували заготовляти лікарські трави. Разом з тим, окупанти наголошували що: «вчителі, які всеціло віддаються збиранню лікарської сировини і викажуться відповідно високими кількостями, можуть бути звільнені від примусової шеститижневої праці при жнивях в Лігеншафтах»²⁵.

Покидали учительську працю фахівці і через мізерну заробітну платню. З 1941 р. учителям Східної Галичини нараховували заробітну платню за тарифною сіткою РВО. Згідно з нею, вчителі XII найнижчої категорії отримували 100 зл. на місяць, XI категорії 170 зл., X – 200 зл., IX – 255 зл., VI – 500 зл.²⁶.

З 1943 р. запроваджено німецьку тарифну сітку ТО 1. Відповідно до неї: 7-ма група (вчителі віком 19-40 років без семінарійної матури 205 зл., 6 (19-40 років з семінарійною матурою) 187-255 зл., 5-та (19-40 років з семінарійною матурою, трирічним педстажем, один з яких в часи існування польщі) 229-315 зл., 4-та (учителі віком 23-40 років з семінарійною матурою, трирічним педстажем, з яких один рік за Польщі) 285-380 зл., 3-та (учителі віком 25-40 років – семінарійною матурою, трирічним педстажем, з яких один рік за Польщі) 382-500 зл. 2-га (учителі віком 27-40 років, з семінарійною матурою, трирічним педстажем, з яких один рік за Польщі) 540-600 зл. Учителі жінки отримували винагороду на 10% меншу від чоловіків.

За керівництво народною школою по тарифу ТО I додатково давали 10% від місячної платні, за РВО 50 зл./міс. За житло, відповідно до тарифу ТО I, кошти не повертали, хто отримував платню за РВО від 15 до 72 зл. залежно від стажу та сімейного стану.

Школа I ступеня (коли працювало до 3-х учителів) доплати за керівництво не передбачала. Крім того, із заробітної плати вчителів стягували за ТО I 20%, а за РВО 10% місячної платні. За переїзд на роботу в іншу місцевість повертали кошти. За лікування вчителів, платила Суспільна Забезпечальня. Надурочні години не оплачувалися в народних школах. Натомість, у фахових оплачували по факту за відпрацьовані години²⁷. Додатково у сільській місцевості за погодженням із німецьким земельною інспекцією, вчителі отримували наділ за рахунок шкільної ділянки²⁸.

Часопис Львівські вісті у 1942 р. в одній із публікацій закликав сільську владу та громади подбати про своїх вчителів, оскільки «цьогорічний передновок проходить важко. Зарплата вчителя невелика, а ціни на харчі відомі. Не багато сільських шкіл мають поле, із якого харчується вчитель. Закликали допомогти харчами і паливом»²⁹.

У народних школах німецька влада дозволила навчання релігії. Як зазначалося у повідомленні Львівських Архієпархіальних відомостей: «на основі повідомлення губернатора Дистрикту Галичина – Відділ Знання й Науки з 6 січня 1942 р. № 20033142 священики мають право уділяти в школах науку релігії. Однак в тій справі мусять переложити відповідний виказ священиків для шкільної влади»³⁰. Потрібно зазначити, що не у всіх місцевостях священики виконували це розпорядження і навчали шкільну молодь релігії.

Для тих учнів, що не могли продовжувати навчання у народних школах, українські громадські організації намагалися організувати фахові курси. Зокрема, зусиллям товариства «Просвіта» у Львові організовано господарські курси для сільських дівчат. Щоправда, із зголошених 40 учениць, на навчання прибуло 18. Решта, мотивуючи

²⁵ Стефанюк Г. (2006). *Соціальна парадигма українського шкільництва...* С. 814.

²⁶ Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою...* С. 140.

²⁷ *Учительська платня.* 1943. Ч. 10-12. Квітень-червень С. 133-135.

²⁸ Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою...* С. 143.

²⁹ *Подбаймо за своїх вчителів.* Львівські вісті. 1942. Ч. 155. 14 липня. С. 3.

³⁰ *В справі навчання релігії.* Львівські архієпархіальні відомості. 1942. Ч. 1. С. 21.

хворобами, не хотіли вчитися. Як констатував автор публікації у газеті Жовківські вісті: «наше жіноцтво на селі головно відбігло від освітити та треба йому направити ці блуди»³¹.

Для частини сільських учнів у повітових містечках організували фахові курси. Щоправда, слухачі таких навчальних курсів повинні були виконати низку умов. Наприклад, у Калуші до навчання приймали сільських учнів за умови плати за місяць для тих, хто мав ріллю 10 зл., крім того, потрібно було привезти із собою: 30 кг картоплі, 5 кг муки, 4 кг буряка, 1 кг городини, 1 кг цибулі, 5 кг квасолі, гороху або бобу, 5 кг круп, 2 кг м'яса, 1 кг товщу, 1 кг сиру, 25 яєць. Ті, хто не мали поля, платили 75 зл. на місяць. Крім того, кожен слухач мав привезти 1 сінник, соломку на дві зміни, постіль, рушник, мило, білизну, прибори до їди, 2 тарілки, ложку, ніж, вилки, горнятко, пів метра полотна на стирки до кухні. Хто бідний, але мав хист до навчання, мав просити допомоги в Української окружної комісії³².

Висновки. Можемо констатувати, що освітня політика нацистських окупантів на території Східної Галичини повністю підпорядковувалася економічним інтересам Третього райху. Окупанти дозволили відкрити лише початкові школи та фахові училища для підготовки робочої сили. Водночас, українські громадські організації у різний спосіб намагалися надати знання якомога більшій частині молоді. Відсутність затверджених окупаційною владою навчальних програм давала змогу українським учителям вносити до навчального процесу національний зміст, зважаючи на низький рівень матеріального забезпечення освітніх закладів та самих вчителів. Українська громадськість намагалася в міру своїх можливостей надавати матеріальні підтримку. Загалом, населення Східної Галичини за будь-яку ціну намагалось дати освіту своїм дітям, вбачаючи у цьому запоруку кращого життя. Питання соціально-економічного життя Східної Галичини періоду нацистської окупації потребує подальших наукових пошуків.

Література:

- Антонюк Н.В. (1997). *Українське культурне життя в Генеральній губернії (1939–1944 роки)*. Львів. 232 с;
- Без муки нема науки*. Жовківські вісті. 1941. Ч. 21. 9 листопада. С. 2.
- Боднар А.Д. (1968). *Народна освіта на Україні в період Великої вітчизняної війни*. Педагогіка. 7. С. 44–51;
- Боляновський А. (1998). *Соціальний аспект гітлерівського «нового порядку» в Галичині у 1941–1944 роках*. Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 33. С. 187.
- В справі навчання релігії*. Львівські архієпархіальні відомості. 1942. Ч. 1. С. 21.
- Галів М. (2010). *Між серпомолотом і свастикою: освіта Дрогобиччини у 1939–1944 рр.* Дрогобич. 337 с.
- Гриценко М.С. (1966). *Нариси з історії школи в українській РСР (1917–1965)*. Київ: Радянська школа. 260 с.;
- Каменецький І. (1972). *Україна в тоталітарних схемах нацизму*. Український історик. Ч. 3-4. С. 117.
- Кравченко Б. (1997). *Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.* Київ: Основи. 423 с. С. 201.
- Курилишин К. (2010). *Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси*. Львів: ЛННБ ім. В. Стефаника. 328 с;
- Ленська В.В. (1990). *Фашистська шкільна політика на окупованій території України*. Український історичний журнал. 3. С. 82–87.
- Напередодні навчального року*. Самбірські вісті. 1941. Ч. 4. 21 вересня. С. 1.
- Оголошення*. Останні вісті. 1941. Ч. 2. 19 вересня. С. 2.

³¹ *Без муки нема науки*. Жовківські вісті. 1941. Ч. 21. 9 листопада. С. 2.

³² *Фахові курси*. Калушський голос. 1941. Ч. 18. 7 грудня. С. 4.

- Офіцинський В. (2001) *Дистрикт Галичина (1941–1944). Історико-політичний нарис*. Ужгород: Гражда. 142 с.
- Паньківський К. (1965). *Роки німецької окупації*. Торонто. 480 с. С. 12.
- Подбаймо за своїх вчителів*. Львівські вісті. 1942. Ч. 155. 14 липня. С. 3.
- Полянський В. *Праця в лучених клясах народної школи*. 1942. Ч. 1-2. Червень-липень. С. 17-23.
- Реформа німецького вселюдного шкільництва*. Краківські вісті. 1943. Ч. 8 (746). 16 січня. С. 4.
- Сворак С. (1997). *Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період*. Український історичний журнал. № 3. С. 31.
- Стефанюк Г. (2006). *Соціальна парадигма українського шкільництва в Галичині у роки німецької окупації*. Архіви окупації. 1941-1944. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». С. 812.
- Учительська платня*. 1943. Ч. 10-12. Квітень-червень С. 133-135.
- Школа-Село-Учитель*. Українська школа. 1942. Ч. 1-2. Червень-липень. С. 7-12.

References:

- Antoniuk N.V. (1997). *Ukrainske kulturne zhyttia v Heneralnii hubernii (1939–1944 roky)* [Ukrainian Cultural Life in the General Province (1939-1944)]. Lviv. 232 p. [in Ukrainian].
- Bez muzy nema nauky* [Without torment there is no science]. Zhovkivski visti. 1941. Ch. 21. 9 lystopada. P. 2. [in Ukrainian].
- Bodnar A.D. (1968). *Narodna osvita na Ukraini v period Velykoi vitchyznianoї viiny* [Folk education in Ukraine during the Great Patriotic War]. Pedahohika. 7. P. 44–51. [in Ukrainian].
- Bolianovskyi A. (1998). *Sotsialnyi aspekt hitlerivskoho «novoho poriadku» v Halychyni u 1941–1944 rokakh* [Social aspect of Hitler's "new order" in Galicia in 1941-1944]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Vyp. 33. P. 186–194. [in Ukrainian].
- V spravi navchannia relihii* [In the study of religion]. Lvivski arkhieparkhialni vidomosti. 1942. Ch. 1. P. 21. [in Ukrainian].
- Haliv M. (2010). *Mizh serpomolotom i svastykoiu: osvita Drohobychchyny u 1939–1944 rr.* [Between serpomilot and swastika: education of Drohobychnia in 1939-1944] Drohobych. 337 p. [in Ukrainian].
- Hrytsenko M.S. (1966). *Narysy z istorii shkoly v ukraïnskii RSR (1917–1965)* [Essays on the history of the school in the Ukrainian SSR (1917-1965)]. Kyiv: Radianska shkola. 260 p. [in Ukrainian].
- Kamenetskyi I. (1972). *Ukraina v totalitarnykh skhemakh natsyzmu* [Ukraine in totalitarian schemes of Nazism]. Ukraïnskyi istoryk. Ch. 3-4. P. 107-120. [in Ukrainian].
- Kravchenko B. (1997). *Sotsialni zminy i natsionalna svidomist v Ukraini XX st* [Social changes and national consciousness in Ukraine of the twentieth century]. Kyiv: Osnovy. 423 p. [in Ukrainian].
- Kurylyshyn K. (2010). *Ukrainske zhyttia v umovakh nimetskoї okupatsii (1939–1944 rr.): za materialamy ukraïnomovnoї lehalnoї presy* [Ukrainian life in the conditions of German occupation (1939-1944): on the basis of materials of the Ukrainian-language legal press]. Lviv: LNNB im. V. Stefanyka. 328 p. [in Ukrainian].
- Lenska V.V. (1990). *Fashystska shkilna polityka na okupovanii terytorii Ukrainy* [Fascist School Policy in the Occupied Territory of Ukraine]. Ukraïnskyi istorychnyi zhurnal. 3. P. 82–87. [in Ukrainian].
- Naperedodni navchalnoho roku* [On the eve of the school year]. Sambirski visti. 1941. Ch. 4. 21 veresnia. P. 1. [in Ukrainian].
- Oholoshennia* [Advertisement]. Ostanni visti. 1941. Ch. 2. 19 veresnia. P. 2. [in Ukrainian].

Ofitsynskyi V. (2001) *Dystrykt Halychyna (1941–1944). Istoryko-politychnyi narys* [District Galicia (1941-1944). Historical and political essay]. Uzhhorod: Hrazhda. 142 p. [in Ukrainian].

Pankivskyi K. (1965). *Roky nimetskoï okupatsii* [Years of German occupation]. Toronto. 480 p. [in Ukrainian].

Podbaimo za svoikh vchyteliv [Let's take care of our teachers]. Lvivski visti. 1942. Ch. 155. 14 lypnia. P. 3. [in Ukrainian].

Polianskyi V. *Pratsia v luchenykh kliasakh narodnoi shkoly* [Work in the bright classes of the folk school]. 1942. Ch. 1-2. Cherven-lypen. P. 17-23. [in Ukrainian].

Reforma nimetskoho vse liudnoho shkilnytstva [Reform of the German language of all popular schooling]. Krakivski visti. 1943. Ch. 8 (746). 16 sichnia. P. 4. [in Ukrainian].

Svorak S. (1997). *Osvita na zakhidnoukrainskykh zemliakh u povoiennyi period* [Education in the West Ukrainian lands in the post-war period]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. № 3. P. 28-42. [in Ukrainian].

Stefaniuk H. (2006). *Sotsialna paradyhma ukrainskoho shkilnytstva v Halychyni u roky nimetskoï okupatsii* [Education in the West Ukrainian lands in the post-war period]. Arkhivy okupatsii. 1941-1944. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademii». 872 p. [in Ukrainian].

Uchytelska platnia [Master's salary]. Ukrainska shkola 1943. Ch. 10-12. Kvitin-cherven P. 133-135. [in Ukrainian].

Fakhovi kursy [Professional courses]. Kalushskyi holos. 1941. Ch. 18. 7 hrudnia. P. 4. [in Ukrainian].

Shkola-Selo-Uchytel [School-Village-Teacher]. Ukrainska shkola. 1942. Ch. 1-2. Cherven-lypen. P. 7-12. [in Ukrainian].

Moskaluk M., Starka V. A rural school in eastern galicia in the face of the nazi occupation of 1941-1944.

The transformation of educational system in modern Ukraine stipulates the need to study the previous historical experience. Reforming the educational sphere of eastern Galicia in the late 1930 's-mid 1940 's is unique, because in a short period of time, students and teachers adapted to three different educational systems.

Note that the Soviet and Nazi totalitarian regimes carried out changes in the educational model in its geopolitical interests, completely neglecting the interests of the Ukrainian population. At the same time, the Ukrainian peasants, contrary to the desire of the invaders, tried to organize the training of youth in the national-patriotic spirit.

Despite the significant amount of scientific publications on the history of East Galicia during the second world war, the issue of rural education was neglected. Attraction of new archival documents, analysis of the publications of the periodical press, the memories of witnesses and achievements of modern researchers, helped lay the intellectual vision of the problem.

The publication is built for the problem-the chronological principle, to cover the main aspects of the problem in a logical sequence and relationship.

In the process of scientific research found that the Nazi educational policy of enlightened colonialism had a goal to give local residents a rudimentary knowledge that they could be able to perform unskilled jobs in agriculture and industry. Instead, the Galician peasants, tried at any price to give their children an education, seeing in this the only way to relieve them of life. Ukrainian farmers were involved in different ways with the repairing and maintenance of schools, financially supported by students and teachers.

Coordinator of the revival of the Ukrainian national education performed society «Prosvita», Ukrainian Teacher' Union labor and the Ukrainian Central Committee, speaking with specific mediate between the occupation authority and local the community. Ukrainian educators, tried under any circumstances perform their duty with the national-patriotic upbringing of the younger generation. In General, despite the disasters of the war time, rural children in eastern Galicia had the opportunity to receive a proper education.

Key words: Eastern Galicia, Nazi occupation, socio-political transformations, peasantry, school, teachers.